

Narkotika, kontroll og bruk

For 35 år siden dukket begrepet "narkotika" opp i kriminalstatistikken. I 1968 ble det etterforsket 201 narkotikaforbrytelser, som den gang utgjorde i underkant av 4 promille av alle forbrytelsene. Inntoget og økningen av denne nye typen forbrytelse har gjennom 1970-, 1980- og 1990-tallet preget både den kriminalpolitiske debatten og det registrerte kriminalitetsbildet. Det er imidlertid i de aller siste årene vi har opplevd den største økningen i antallet personer som blir tatt for narkotikakriminalitet. Lite av økningen skyldes endringer i politiets registreringspraksis, mens hovedforklaringen er politiets økte fokus på slike lovbrudd og lovbytere, samt økt bruk av narkotika.

Narkotikakriminalitet er i dag en av de største lovbruddsgruppene i alle kriminalstatistikkene, og utgjør i dag 15 prosent av alle anmeldte forbrytelser og 38 prosent av alle oppklarte forbrytelser. I 42 prosent av alle forbrytelsessaker som ender med straffereaksjon er det en narkotikaforbrytelse som er hovedlovbruddet. Av alle som til enhver tid soner i de norske fengslene for forbrytelser, er det mer enn hver fjerde som har narkotika som sitt hovedlovbrudd.¹

De registrerte lovbyterne de 10 siste årene

Kriminalstatistikkene inneholder forskjellige enheter som gir kunnskap om ulike sider ved rettsforfølgelsen av lovbrudd. De ulike kriminalstatistikkene illustrerer da omfanget og utviklingen av narkotikakriminalitet på ulike vis.² De aller fleste narkotikaforbrytelser som anmeldes blir oppklart. Dette, i tillegg til ulike metodiske problemstillinger knyttet til de andre kriminalstatistikkene, gjør at statistikken over personer som blir tatt av politiet er spesielt godt egnet til å beskrive utviklingen i den registrerte narkotikakriminaliteten.

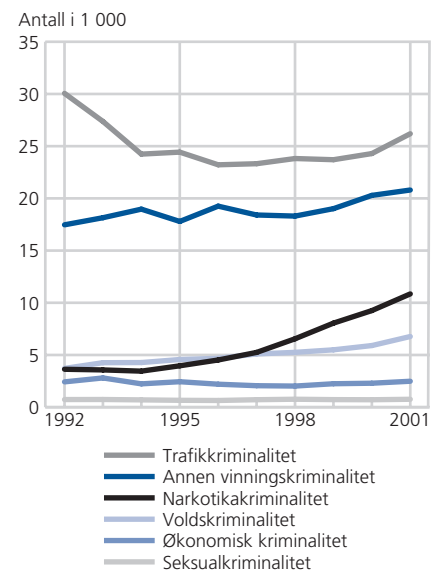
Som vi ser av figur 1 er det trafikk- og vinningskriminalitet som er hovedlovbruddet til de fleste personer som blir tatt for kriminalitet i Norge. Drøyt halvparten av alle siktede hadde en av disse to lovbruddsgruppene som sitt mest alvorlige lovbrudd i 2001.³ Vi ser også at det er et relativt stabilt antall personer som årlig er tatt for de ulike typene lovbrudd – med et klart unntak. Antallet personer tatt for narkotikaforbrytelser har siden 1992 økt mye, og da langt mer enn for andre lovbrudd. I 1992 var det 3 600 ulike personer som ble tatt av politiet hovedsakelig på grunn av narkotikalovbrudd. I 2001 var det nesten 11 000 – eller tre ganger flere. Disse utgjorde 13 prosent av alle som ble tatt for lovbrudd og 29 prosent av alle som ble tatt for forbrytelser i løpet av 2001. Men hvem er det som blir tatt for ulovlig befatning med narkotika?

De overrepresenterte unge menn

Vi ser av figur 2 at sjansen for å blitt tatt for befatning med narkotika har en klar sammenheng med både kjønn og alder. Det er svært få i aldersgruppen 5 til og med 14 år som blir tatt for å ha befatning med narkotika. I løpet av 2001 var det rundt 50 barn under 15 år som ble registrert med en narkotikaforbrytelse som sitt mest alvorlige lovbrudd. Andelen som blir tatt

Reid J. Stene

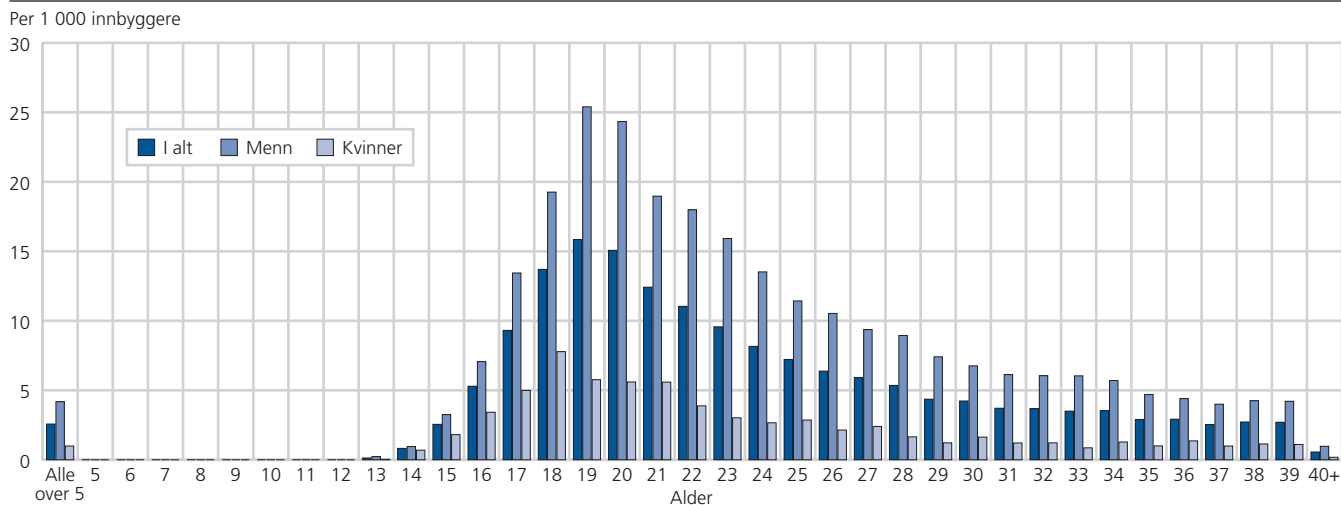
Figur 1. Siktede, etter lovbruddsgruppe. 1992-2001. Antall

Kilde: Kriminalstatistikk.

Reid J. Stene er prosjektleder i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for leveårsstatistikk, (reid.jone.stene@ssb.no).

Figur 2. Siktete for narkotikaforbrytelse, etter alder og kjønn. 2001. Per 1 000 innbyggere

for befatning med narkotika stiger imidlertid raskt etter fylte 15 år, og det var i 2001 mest vanlig blant 19- og 20-årige menn. I løpet av dette året ble minst 2,5 prosent av alle menn i denne alderen tatt av politiet for narkotikalovbrudd. I alle aldersgrupper mellom 17 og 25 år var det mer enn 1 prosent av alle menn som i løpet av 2001 ble tatt for en eller flere narkotikaforbrytelser.

Blant kvinner er det 18-åringene som oftest blir tatt, og det er blant de yngste at kvinner utgjør den største andelen av de siktede for narkotika: Blant 15- og 16-åringene utgjorde kvinner hver tredje siktede, og blant 16- og 17-åringene hver fjerde. Av de få 14-åringene som ble tatt for befatning med narkotika var det over 40 prosent jenter. I de eldre aldersgruppene utgjør kvinnene stort sett mellom 15 og 20 prosent av alle siktede med narkotikaforbrytelse som hovedlovbrudd.

Et endret bilde de siste fem årene

Økningen de siste årene i antallet personer tatt for narkotikaforbrytelser gjelder alle aldersgrupper. Selv om økningen blant de eldre er betydelig, er det blant de unge i alderen 15-24 år at økningen har vært mest markant. Som det fremgår av figur 3 er det i løpet av de 5-6 siste årene blitt et helt annet nivå på hvor mange og hvor stor andel av ungdommene som blir tatt for narkotikaforbrytelser.

Størst økning i antall personer tatt for narkotika var det i aldersgruppen 18-20 år. Sett i forhold til befolkningsmengden var andelen ungdommer i denne alderen nesten fem ganger større i 2001 enn i 1992. Både antallet og andelen ungdommer i alderen 15-17 år som ble tatt for narkotika var relativt lavt i 1992, sammenlignet med de fleste andre aldersgruppene. I forhold til befolkningsmengden er imidlertid 15-17-åringene blitt den tredje største gruppen, og andelen ungdommer i denne alderen var i 2001 nesten seks ganger større enn i 1992. Av alle ungdommene mellom 15 og 20 år som blir tatt for en eller flere forbrytelser er det i dag hver tredje (32 prosent) som har en narkotikaforbrytelse som sitt hovedlovbrudd.⁴ Også blant de unge over 20 år er det blitt langt flere som blir tatt for narkotikaforbrytelser. Som det fremgår av figur 3 er utviklingen i antall og andel siktede nesten like stor for aldersgruppen 21-24 år som for aldersgruppen 18-20 år.

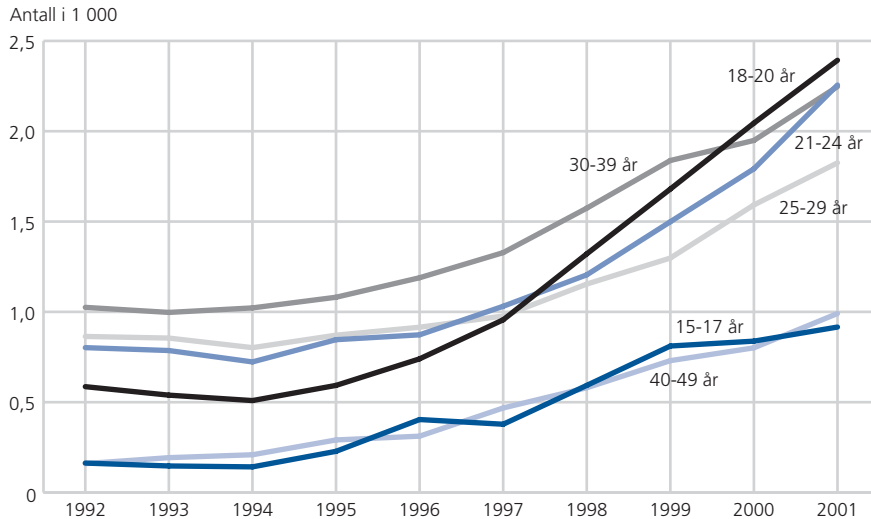
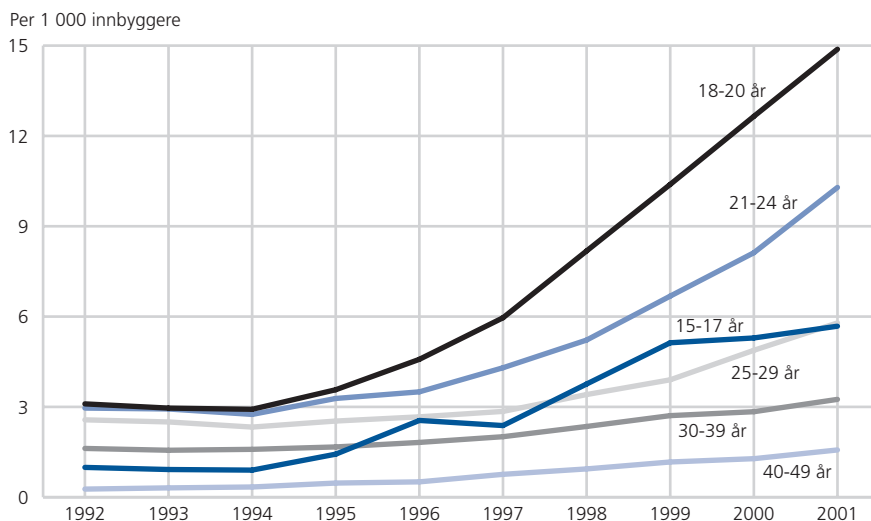
Men det er ikke bare de unge som i langt større grad enn før blir tatt for befatning med narkotika. Vi finner en nesten tilsvarende økning også blant dem som er eldre. Det var for eksempel mer enn 2 200 siktede i alderen 30-39 år i 2001, noe som var mer enn en dobling i forhold til i 1992. For 10 år siden var det relativt få som ble tatt for narkotikalovbrudd etter at de hadde fylt 40 år, men i 2001 var det nesten 1 000 personer i aldersgruppen 40-49 år. Antallet personer som blir tatt for narkotikaforbrytelser når de er i 40-årene har faktisk økt like mye de siste årene som antallet ungdommer i alderen 15-17 år som blir tatt for det samme.

Ungdom tas mer for bruk, og alle tas mer for besittelse

I dagens lovgivning er straffebestemmelsene mot narkotika fordelt på to ulike lover. Straffeloven inneholder et forbud mot de fleste former for befatning med narkotika, med unntak av bruk som faller inn under legemiddeloven. Straffeloven inneholder også egne bestemmelser for de spesielt grove narkotikaforbrytelsene. I tillegg til forbudet mot bruk, inneholder legemiddeloven også forbud mot besittelse av en mindre mengde narkotisk stoff. Hvis en person blir tatt med en viss mengde narkotika, gjøres det en avveining ut fra mengden og typen stoff om dette er et brudd på straffeloven eller legemiddeloven. Økningen i antallet personer tatt for de groveste narkotikaforbrytelsene har vært noe mindre enn for andre typer narkotikaforbrytelser. Vi ser av figur 4 at det for de andre typene av narkotikaforbrytelser har vært en stor og langt kraftigere økning.

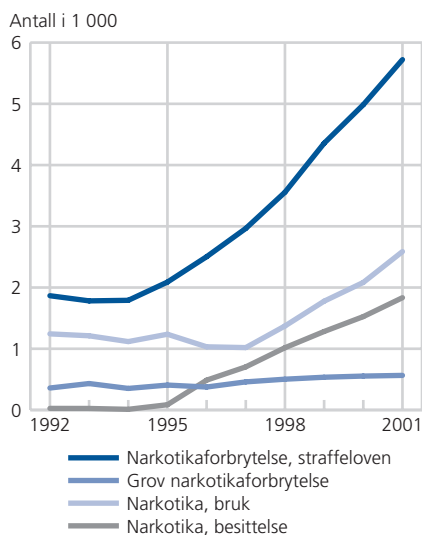
I hele 10-årsperioden er det de mindre grove bruddene på straffelovens bestemmelser som er det vanligste narkotikalovbruddet. Det er også for denne typen narkotikaforbrytelse at økningen i antall siktede har vært størst – med hele 4 000 flere, eller en tredobling – siden 1992. I datagrunnlaget for kriminalstatistikkene er det ikke nærmere spesifisert hvilken type befatning med narkotika disse personene er tatt for. Ut fra andre statistikker ser det ut til å være mange av disse personene som blir tatt for mindre alvorlige narkotikaforhold: Over halvparten av alle anmeldte tilfeller av denne typen narkotikaforbrytelse ender med et forelegg, og under 15 prosent av alle straffereaksjoner hvor dette er hovedlovbruddet innbefatter ubetinget fengsel.⁵ Kriminalstatistikkene sier oss imidlertid ikke om økningen av dette

Figur 3. Siktede for narkotikaforbrytelse, etter alder. 1992-2001. Antall og per 1 000 innbyggere

Kilde: Kriminalstatistikk.

Figur 4. Siktete for narkotikaforbrytelse, etter type hovedlovbrudd. 1992-2001. Antall

Kilde: Kriminalstatistikk.

lovbruddet skyldes at politiet tar flere personer for ulovlig omsetning, innførsel eller oppbevaring av narkotika.

Fra 1995-1996 dukker det opp et stadig økende antall personer som har legemiddelovens forbud mot besittelse av narkotika som sitt hovedlovbrudd. Som det fremgår av figur 4 og 5 var det inntil 1996 svært få personer som ble registrert med denne typen hovedlovbrudd. Også i statistikken over anmeldte typer lovbrudd ser vi den samme utviklingen.⁶ I alle aldersgrupper har det i løpet av de siste 5-6 årene blitt et betydelig antall personer som er tatt og straffet for dette bruddet på legemiddeloven. Det virker usannsynlig at nesten ingen personer ble tatt for besittelse av en mindre mengde stoff før i 1996. At denne type narkotikaforbrytelse først dukker opp de siste årene, ser snarere ut til å ha sammenheng med en endret praksis – hvor denne typen besittelse tidligere er blitt registrert og straffet etter straffelovens bestemmelser om besittelse. Ser vi økningene for brudd på straffeloven og legemiddeloven samlet, er det imidlertid liten tvil om at langt flere blir tatt for besittelse av mindre mengder stoff enn for kun få år siden. Dette er spesielt tydelig i de yngste aldersgruppene, hvor antallet som blir tatt for besittelse i dag er større enn det totale antallet som ble tatt for alle bestemmelsene mot narkotika i straffeloven på begynnelsen av 1990-tallet.

Hvis en person både blir tatt for bruk av narkotika og andre typer lovbrudd i løpet av et år, vil hovedlovbruddet til denne personen svært sjeldent bli bruken av narkotika. Kriminalstatistikken gir derfor en rimelig god oversikt over de som bare blir tatt for sin bruk av narkotika. Vi ser av figur 5 at det i løpet av de 10 siste årene har vært mer enn en dobling i antallet personer som kun er blitt tatt for bruk. Vi ser også at det er ungdom i større grad enn de eldre som kun blir tatt for sin bruk av narkotiske stoffer. Av alle i aldersgruppen 15-17 år som i 2001 hadde narkotikaforbrytelse som hovedlovbrudd, var det 40 prosent som kun ble tatt for bruk. Den tilsvarende andelen blir mindre jo høyere opp i aldersgruppene vi kommer. Av de i alderen 18-20 år som ble tatt for narkotikaforbrytelse var det en tredjedel som bare ble tatt for bruk. Til sammenlikning var den tilsvarende andelen i underkant av 15 prosent blant dem i alderen 30-39 år og 12 prosent blant dem i alderen 40-49 år.

Er den kraftige økningen i narkotikaforbrytelser reell?

Kriminalstatistikkene, og da spesielt for siktede personer, viser at narkotika-lovbrudd er blitt en langt større del vårt kriminalitetsbilde. Men betyr dette at narkotikakriminaliteten har økt? Og hvis så er tilfellet, gir kriminalstatistikkene et speilbilde av hvor stor økningen har vært i de ulike befolkningsgruppens befatning med narkotika?

Hva kriminalstatistikken kan si oss om kriminalitetsutviklingen, er et stadig aktuelt tema i den allmenne debatten og i de kriminologiske fagkretser. Det diskuteres om vi på grunnlag av kriminalstatistikk kan slå fast om det er blitt mer kriminalitet blant befolkningen, eller om befolkningen i dag snarere begår like mye eller mindre lovbrudd enn før.

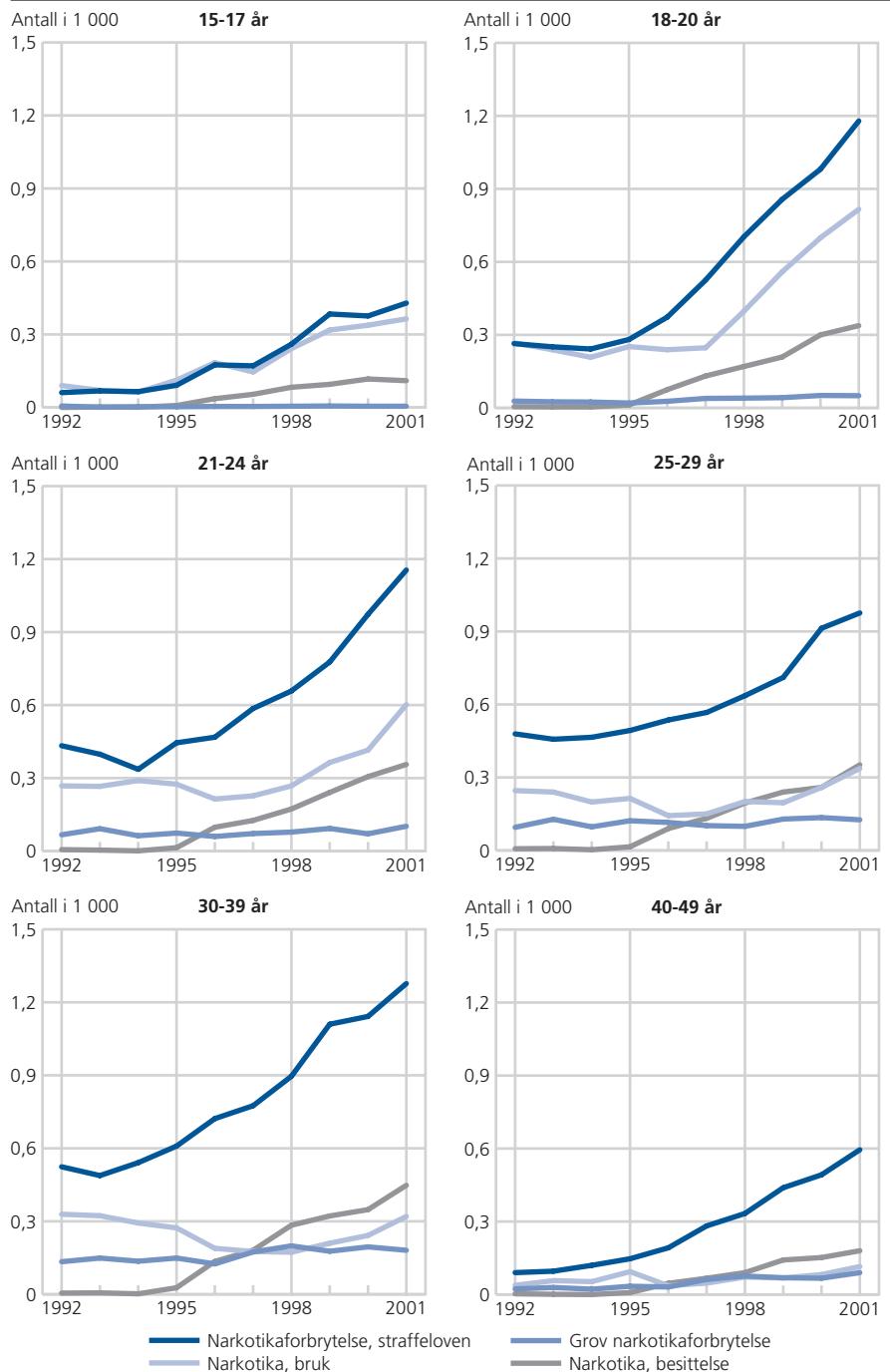
Kriminalstatistikkene er laget på grunnlag av registreringer gjort av rettsapparatet, og denne informasjonen sier oss først og fremst noe om: Hvilken kontakt befolkningen har med rettssystemet, og utviklingen av denne kontakten over tid.

Hva som er årsakene til at befolkningen kommer i kontakt med rettsapparatet, kan imidlertid kriminalstatistikkene gi et noe mindre godt svar på. Generelt kan vi si at de trendene vi finner i kriminalstatistikkene kan tolkes som beskrivelser av hvordan justissektoren og samfunnet ellers fokuserer på atferden til befolkningen - i like stor grad som de kan tolkes som beskrivelser av hva befolkningen faktisk gjør. Debatter hvor den registrerte narkotikakriminaliteten brukes, gir ofte en illustrasjon over de ulike mulighetene for tolkninger. Den kraftige økningen i antallet anmeldte narkotikaforbrytelser, og antallet personer som kommer i kontakt med rettsapparatet på grunn av dette, er en av de mest markante trendene i kriminalstatistikkene de siste 30 årene. Hele denne økningen kan neppe tilskrives en økning i befolkningens befatning med narkotiske stoffer. Justissektorens fokusering på narkotika, med tanke på en strafferettslig forebygging, har antakelig bidratt vel så mye til de trendene vi kan lese ut av kriminalstatistikkene om narkotikaforbrytelser. Statistikken over drap er et eksempel på det motsatte forhold – hvor kriminalstatistikken i langt større grad gir en dekkende beskrivelse av hva vi faktisk gjør i vårt samfunn.

Endringer i registreringsmetoder gir ikke 10 000 narkotikalovbrytere

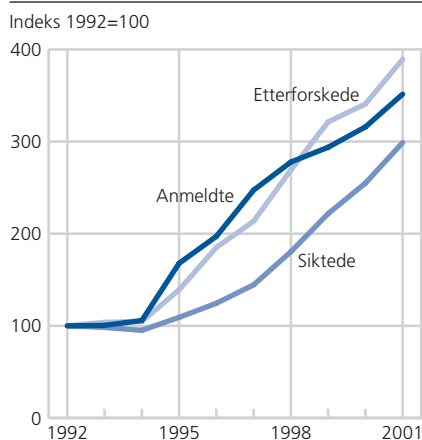
Statistikken over siktede etter type hovedlovbrudd er påvirket av både den høye oppklaringsprosenten og de høye strafferammene til narkotikaforbrytelser – slik at denne type lovbrudd blir overrepresentert i forhold til for eksempel skadeverk, ulike typer tyverier og trafikkforseelser. Statistikken viser likevel *minimumstall* for antallet personer tatt for befatning med narkotika. Selv om narkotikaforbrytelsene har høye strafferammer, blir også mange narkotikaforbrytelser – spesielt brudd på legemiddeloven – skjult av andre typer lovbrudd med høyere strafferammer. Vi kan derfor si at det er enda flere som blir tatt, spesielt for bruk og besittelse, enn det som kommer frem av den narkotikastatistikken vi har presentert her.

Figur 5. Siktede for narkotikaforbrytelse, etter alder og type hovedlovbrudd. 1992-2001. Antall

Kilde: Kriminalstatistikk.

Figur 6. Anmeldte og etterforskede narkotikaforbrytelser og siktede for narkotikaforbrytelse. 1992-2001. 1992=100

Kilde: Kriminalstatistikk.

1. Kriminalstatistikk 2001, Statistisk sentralbyrå: <http://www.ssb.no/kriminalitet/>.

2. Se blant andre: Christie, Nils og Bruun Kettill (2003): Den gode fiende, 3. utgave, Universitetsforlaget. Haslund, Ulla (1999): Kraftig økning i narkotikaforbrytelser, i: Samfunnsspeilet nr. 1 2000, <http://www.ssb.no/aar2000/art-1999-09-01-01.html>. Årlige publiseringer av kriminalstatistikk på <http://www.ssb.no/kriminalitet/lovbrudda/>, <http://www.ssb.no/kriminalitet/lovbrudde/>, <http://www.ssb.no/kriminalitet/straff/> og <http://www.ssb.no/kriminalitet/fengsling/>.

3. De "siktete" i SSBs kriminalstatistikk er personer som har fått en rettskraftig avgjørelse mot seg (med unntak av personer ilagt forenklede forelegg etter forseelser mot toll- og veitrafikkloven). Det som er felles for alle de "siktete" er at de av politi og påtalemyndigheten er blitt ansett som gjerningspersoner ved avsluttet etterforskning (forut for en eventuell tiltale og domstolsbehandling). SSBs bruk av begrepet "siktet" er ut fra dette ikke synonymt med tilsvarende begrep i straffeprosessloven §82. Hvis en person er tatt for flere enn et lovbrudd i løpet av året vil denne personen komme med i statistikken ut fra sitt hovedlovbrudd, det vil si det lovbruddet som har den høyeste strafferammen i loven.

4. NOS Kriminalstatistikk 2001, tabell 15: http://www.ssb.no/kriminalitet/a_krim_tab/tab/tab-2002-09-03-15.html

5. Straffesakskjeden 1997-2001: <http://www.ssb.no/kriminalitet/straffkjede/tab-2002-06-18-04.html> og NOS Kriminalstatistikk 2001, tabell 34: http://www.ssb.no/kriminalitet/a_krim_tab/tab/tab-2002-07-01-34.html

6. NOS Kriminalstatistikk 2001, tabell 4: http://www.ssb.no/kriminalitet/a_krim_tab/tab/tab-2002-05-30-04.html

7. Ødegård, Bretteville-Jensen og Skretting (2002): Utviklingen av narkotikamisbruket i Norge på 1990-tallet, i: *Nordisk Alkohol- og Narkotikatidsskrift*, nr. 19, s. 106-121.

Det er blitt hevdet at politiet og påtalemyndigheten i løpet av de siste årene er blitt vesentlig flinkere til å registrere lovbrudd. Det har for eksempel blitt påstått at politiet i dag registrerer og påtaler en person for både omsetting, besittelse og bruk av narkotika – i situasjoner hvor politiet tidligere kun anmeldte personen for omsetting eller bruk. En slik endring i registrerings- og påtalepraksis har utvilsomt bidratt til noe av økningen i antallet anmeldte og etterforskede lovbrudd, og da spesielt for narkotikaforbrytelser. Disse endringene er imidlertid av liten betydning for statistikken over siktede for narkotikaforbrytelser, fordi denne statistikken viser antallet *forskjellige* personer som politiet og påtalemyndigheten anser som skyldige ved avsluttet etterforskning. Om en person registreres for en eller ti forskjellige narkotikaforbrytelser i løpet av ett år vil derfor ikke være av betydning, da denne personen uansett bare blir *en* siktet med *en* narkotikaforbrytelse som hovedlovbrudd.

Vi har sett at det i dag er mer enn 10 000 personer som årlig blir tatt for en eller flere narkotikaforbrytelser – og at dette er tre ganger så mange som for 10 år siden. Antallet anmeldte og etterforskede narkotikaforbrytelser – som er påvirket av endringer i registreringspraksis – har i samme periode økt mellom tre og en halv og fire ganger. Antallet registrerte narkotikaforbrytelser har med andre ord økt noe, men ikke dramatisk mye mer enn antallet personer som blir tatt. Som det fremgår av figur 6 er det i årene 1994-1997 at en eventuell effekt av endringer i politiets registreringspraksis kan ha hatt betydning. Både før og etter disse årene var det et stabilt forhold mellom antall anmeldelser og antall siktede for narkotikaforbrytelser. At utviklingen er så sammenfallende viser at de nevnte endringene i registreringsmetodene heller ikke er den viktigste årsaken til økningen i den anmeldte narkotikakriminaliteten. Det er med andre ord ikke en manglende holdbarhet ved statistikken som forklarer de 10 siste årenes økning i den registrerte narkotikakriminaliteten.

Kontroll og bruk i endring

Men tilsier den store økningen i registrerte narkotikaforbrytelser at befolkningen har langt mer befatning med narkotika i dag enn for kun få år siden?

Mer enn 90 prosent av alle anmeldte narkotikaforbrytelser anmeldes av politiet selv, og en betydelig del av den enorme økningen i anmeldelser og siktede personer for narkotikaforbrytelser kan tilskrives en økt satsing fra politiets side. Det er imidlertid også grunn til å tro at en del av økningen kan ha sammenheng med en faktisk økning i befolkningens befatning med ulovlige rusmidler. Spørreundersøkelser gjennomført av Statens institutt for rusmiddelforskning (SIRUS) viser at det er langt flere ungdommer som brukte amfetamin og ecstasy i 2000 enn det som var tilfellet på begynnelsen av 1990-tallet. Antallet narkotikadødsfall er tredoblet, og det er anslått at antall heroinmisbrukere er fordoblet i løpet av 1990-tallet.⁷ Bruk av narkotika ser fra disse kildene ut til å ha blitt mer utbredt i den norske befolkningen, og da spesielt de siste 5-6 årene. Barn og unge har også tidligere vært sentrale i denne utviklingen, men kriminalstatistikken og andre kilder viser at befatning med narkotika er mest utbredt og øker mest blant ungdom. Samlet sett ser det med andre ord ut til at vi, og da spesielt ungdom, i dag står overfor både en noe annerledes rusproblematikk – og rettslig narkotikakontroll – enn det vi stod overfor for kun få år siden.